

Janusz Oszytko

Repertoria Wojskowego Sądu Rejonowego w Opolu jako źródło do badań nad represjami komunistycznymi w województwie opolskim w latach 1950–1954

Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięi Narodowej 1, 117-131

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Oszytko

REPERTORIA WOJSKOWEGO SĄDU REJONOWEGO W OPOLU JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD REPRESJAMI KOMUNISTYCZNYMI W WOJEWÓDZTWIE OPOLSKIM W LATACH 1950–1954

Wojskowy Sąd Rejonowy (WSR) w Opolu, utworzony w drugiej połowie 1950 r., nie był pierwszym organem specjalnego sądownictwa wojskowego na Opolszczyźnie. W latach 1945–1950 opolska część województwa śląskiego podlegała bowiem wojewódzkim i powiatowym organom represji: Wojewódzkiemu Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Katowicach oraz miejscowym powiatowym urządowi bezpieczeństwa publicznego (PUBP). Efekty ich działalności znajdowały odzwierciedlenie w rozprawach sądowych, prowadzonych przed obliczem WSR w Katowicach. Tematyka ta poruszona została w ogólnym artykule Tadeusza Swedka, który opisał działalność „reakcyjnego” podziemia na terenie Opolszczyzny w latach 1945–1948¹. Oczywiście wymowa tego artykułu jest w pełni zgodna z obowiązującą wówczas interpretacją historii, traktującą podziemie niepodległościowe jako „reakcyjne”, czyli wrogie panującej wówczas rzeczywistości politycznej. Przyznać należy jednak, że na lokalnej opolskiej niwie naukowej tematyka ta była niemalże nieobecna i można docenić próbę popularnonaukowego ujęcia tego zagadnienia. Nie do zaakceptowania jest język, jakim posługiwał się autor, opisując dzieje opolskiego podziemia. Przedstawiał m.in. ludzi zwalczających podziemie jako bohaterów oraz gloryfikował organy bezpieczeństwa państwa komunistycznego. Zastanawiający jest również fakt dostępu autora w owym czasie do dokumentów, wytworzonych przez organy bezpieczeństwa w latach „utrwalania władzy ludowej”.

Powstanie WSR w Opolu w 1950 r. nie było związane z jakimś nadzwyczajnym wzrostem wykrywalności członków podziemia niepodległościowego na terenie Opolszczyzny, ponieważ największe akcje likwidacyjne oddziałów podziemnych przeprowadzono w latach 1945–1948, a w latach 1950–1954 represjom na Opolszczyźnie podlegały już tylko pojedyncze osoby i przywódcy małych grup. Wojewódzki aparat represji (WUBP w Opolu) był

¹ T. Swedek, *Z działalności reakcyjnego podziemia zbrojnego w latach 1945–1948 na Śląsku Opolskim*, „Kalendarz Opolski” 1971, s. 241. Z informacji uzyskanej od byłego działacza Solidarności Walczącej – Zbigniewa Bereszyńskiego wynika, że Swedek nadzorował „z ramienia” KW PZPR w Opolu tzw. odcinek naukowy – „troszczył się” o właściwy kierunek ideologiczny Wyższej Szkoły Inżynierskiej (WSI) oraz Wyższej Szkoły Pedagogicznej (WSP) w Opolu.

od 1950 r. mocniej związany ze swymi strukturami powiatowymi, co zapewne wpłynęło na miejscową koordynację działań w wykrywaniu członków podziemia niepodległościowego, a także na sprawność wojskowych organów prokuratorskich (Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Opolu) i sądowych. Powód powołania WSR w Opolu był prozaiczny – 6 lipca 1950 r., na podstawie ustawy z dnia 28 czerwca 1950 r. o zmianach podziału administracyjnego państwa, Opole dołączyło do grona miast wojewódzkich². O ile działalność podziemia w latach 1945–1948 była, dzięki wspomnianemu artykułowi, zasygnalizowana w literaturze popularnonaukowej, o tyle istnienie w latach 1950–1954 WSR w Opolu nie było szerzej znane, najwyżej osobom skazanym i ich rodzinom oraz nielicznemu kręgowi osób związanych z wojewódzkim sądownictwem i organami bezpieczeństwa.

Po przemianach „okrągłostołowych” i uzyskaniu większych swobód obywatelskich przez polskie społeczeństwo pojawił się tylko jeden artykuł prasowy o działalności WSR w Opolu, a właściwie o skazanym na śmierć Hieronimie Bednarskim ps. „Nawrócony” (przybrane nazwisko Jan Ziółkowski)³, pochowanym w 1953 r. na cmentarzu Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Opolu przy ul. Wrocławskiej i ekshumowanym 29 marca 2006 r. Bednarski zaprezentował niezłomną postawę i nie zdradził swoich współtowarzyszy z Konspiracyjnej Armii Polskiej z powiatu prudnickiego. Uznany za zdecydowanego wroga Polski Ludowej i Związku Radzieckiego, został zamordowany (rozstrzelany) 29 marca 1953 r. o godzinie 3.00 w nocy w więzieniu opolskim, pozostawiając żonę, syna i córkę⁴.

Pierwszą pełniejszą próbą opisu działalności WSR w Opolu, wartą odnotowania, jest nieznaną szerzej praca magisterska napisana na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego w 1993 r. przez Romualda Idzikowskiego pod kierownictwem prof. dr. hab. Ryszarda Majewskiego. Ustalenia poczynione w tej pracy należy jednak zweryfikować poprzez dokładniejsze zbadanie represji wobec członków podziemia antykomunistycznego, ludności autochtonicznej i napływowej oraz przestępstw popełnianych wówczas przez funkcjonariuszy szeroko pojętego aparatu władzy komunistycznej. Weryfikacji należy przede wszystkim dokonać w oparciu o akta WSR, a także na podstawie akt operacyjnych ówczesnego aparatu bezpieczeństwa w województwie opolskim⁵.

Kolejną publikacją, traktującą o WSR w Opolu, była wspólna praca Ryszarda Miążka i Dariusza Ratajczaka, opisująca represje komunistyczne wobec niepodległościowej grupy podziemnej, działającej w latach 1949–1952 w powiecie prudnickim⁶. W 1996 r. Ratajczak z powodzeniem obronił dysertację doktorską, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Stanisława Sławomira Niciei, której treść dotyczyła postaw ludności Śląska Opolskiego w świetle wyroków WSR w Katowicach i Opolu w latach 1945–1955⁷.

² Dz.U. z 1950 r., nr 28, poz. 255. Por. S. Abramowicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi – ludzie i struktury* [w:] *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi*, red. J. Wróbel, J. Żelazko, Warszawa 2004, s. 27 oraz K. Szwaagrzyk, *Struktura i dokumentacja komunistycznego aparatu represji II (prokuratura i sądownictwo wojskowe oraz powszechne, więziennictwo)*. Krytyka źródeł [w:] *Projekt badawczy „Lista represjonowanych w PRL z powodów politycznych 1944–1989”*. Osoby skazane przez Wojskowe Sądy Rejonowe w latach 1944–1955 na kary więzienia i karę śmierci, „Zeszyty Instytutu Pamięi Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział we Wrocławiu” 2001, z. 4, s. 147.

³ J. Bytomska, *Bajeczna opowieść*, „Gazeta Opolska” 1991, nr 38, s. 5.

⁴ <http://www.ipn.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=2&id=1036&search=183689>, 26 XI 2007 r.

⁵ R. Idzikowski, *Działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Opolu w latach 1950–1954*, Wrocław 1993.

⁶ R. Miążek, D. Ratajczak, *Krajowa Armia Podziemna w powiecie prudnickim 1949–1952*, Opole–Gliwice 1996.

⁷ D. Ratajczak, *Postawy ludności Śląska Opolskiego w świetle wyroków Wojskowych Sądów Rejonowych w Katowicach i w Opolu w latach 1945–1955*, Opole 1996.

Z najnowszych publikacji wspomnieć należy o pracach Krzysztofa Szwagrzyka i Tomasa Balbusa, którzy opracowali naukowo przypadki skazanych na karę śmierci członków podziemia niepodległościowego, sądzonych przez opolski WSR⁸. Ponadto na uwagę zasługują publikacje Rafała Leśkiewicza i Waldemara Handkego na temat organizacji i działalności WSR w Poznaniu oraz o wyrokach śmierci, wydanych przez poznański WSR w latach 1946–1955⁹. Nie można również pominąć pracy Tomasza Berezy i Piotra Chmielowca, opisującej skazanych na karę śmierci przez WSR w Rzeszowie w latach 1946–1955¹⁰ oraz publikacji Tomasza Kurpiera o skazanych na śmierć przez WSR w Katowicach w latach 1946–1955¹¹. Warta odnotowania jest również praca Filipa Musiała traktująca o skazanych na karę śmierci przez WSR w Krakowie¹².

Akta WSR w Opolu, które powstawały w latach 1950–1954, prawie natychmiast po zakończeniu działalności sądu, bo około 1956 r., zostały rozdzielone i przekazane do różnych archiwów na podstawie przepisów prawnych i ustaleń polikwidacyjnych dla tego rodzaju sądownictwa¹³. Największa część dokumentów przypadła archiwum Sądu Wojewódzkiego w Opolu i obejmowała akta represji komunistycznych wobec cywilów oraz akta spraw karnych, prowadzonych przeciwko funkcjonariuszom „bezpieki”, milicji obywatelskiej oraz więziennictwa, z wyjątkiem spraw o szpiegostwo. Część spraw karnych, dotycząca przestępstw popełnionych przez funkcjonariuszy Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW), została przejęta przez archiwum wojskowe, o czym świadczy pieczęć umieszczona w rubryce „uwagi”, znajdująca się w repertorium WSR za lata 1950–1951 o treści: „akta pozostają w sądzie wojskowym”¹⁴. W wyżej wymienionym repertorium znajdują się również adnotacje, świadczące o przekazywaniu akt do archiwum Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej (KW MO) w Opolu, w tej samej rubryce „uwagi” zapisano bowiem: „Dnia 22 II 1967 [r.] akta przekazano do archiwum Komendy Woj[ewódzkiej] Milicji Obywatelskiej w Opolu”¹⁵. Powodem przekazania spraw do KW MO było zapotrzebowanie Wydziału „C” i konieczność prowadzenia pracy operacyjnej przez organy bezpieczeństwa. Było to ustalenie ogólnopolskie, gdyż akta WSR służyły także do sporządzania tzw. opracowań historycznych (charakterystyk) przez funkcjonariuszy „bezpieki”. Zatem zespół archiwalny, nawet po jego podzieleniu, nawiasem mówiąc łąjącym archiwalną zasadę proveniencji, nadal był użyteczny w prowadzeniu represji wobec środowisk niepodległościowych. W połowie lat dziewięćdziesiątych dokumentacja WSR w Opolu, znajdująca się w archiwum Sądu Wojewódzkiego, została przejęta przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Opolu i znajdowała się tam aż do powstania Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Opolu w marcu 2001 r.

⁸ Zob. *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu 1946–1955*, red. K. Szwagrzyk, Wrocław 2002 oraz T. Balbus, *O Polskę Wolną i Niezawisłą (1945–1948). WiN w południowo-zachodniej Polsce (geneza – struktury – działalność – likwidacja – represje)*, Kraków–Wrocław 2004.

⁹ R. Leśkiewicz, *Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu (1946–1955)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 3, s. 57–90; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu 1946–1955*, red. W. Handke, R. Leśkiewicz, Poznań 2006.

¹⁰ *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie 1946–1955*, red. T. Bereza i P. Chmielowiec, Rzeszów 2004.

¹¹ *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach 1946–1955*, wstęp i oprac. T. Kurpierz, Katowice 2004.

¹² F. Musiał, *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie (1946–1955)*, Kraków 2005.

¹³ R. Leśkiewicz, *op. cit.*

¹⁴ AIPN Wr, 94/1, Zapis nr 71 z 1951 r.

¹⁵ *Ibidem*, Zapis nr 70/51 z 1951 r.

Repertoria WSR w Opolu są nieocenionym źródłem do badania aktów represji oraz dziejów archiwum i kancelarii tegoż sądu dzięki kompletności zapisów i możliwości skonfrontowania stanu posiadania akt, które będąc do około 2001 r. u różnych dysponentów, zostały w większości zgromadzone w zasobie IPN. Istotnym źródłem wiedzy o dokumentacji WSR są również repertoria WSR. Znajdują się w nich pełne dane o wszystkich aktach wytwarzanych w kancelarii danego urzędu, w tym wypadku o aktach spraw sądowych, realizowanych przez omawiany WSR. W przypadku dokumentacji WSR oprócz generalistów (akt administracyjnych) zachowały się także specjalia (akta spraw karnych), oraz pomoce kancelaryjne (repertoria i skorowidze).

Definicja archiwum w przypadku niniejszego artykułu koncentruje się na funkcjonalnym znaczeniu tego słowa, gdzie „archiwum” oznacza komórkę organizacyjną instytucji, w tym wypadku Wojskowego Sądu Rejonowego w Opolu, powołaną do przejmowania, przechowywania, porządkowania i zabezpieczania dokumentów tej instytucji¹⁶. Z kolei słowo „kancelaria” oznacza komórkę organizacyjną wyżej wymienionej instytucji, zajmującą się przyjmowaniem, rejestracją i rozdzielaniem pism wpływających, przygotowaniem, rejestracją i wysyłaniem pism wychodzących oraz przechowywaniem akt danego urzędu¹⁷. Za kancelarię można uznać również na podstawie definicji słownikowej, w najszerszym znaczeniu, wszystkie komórki instytucji wytwarzające akta¹⁸. W wyniku przeprowadzonej kwerendy archiwalnej ustalono, że w zasobie Oddziału IPN we Wrocławiu znajdują się cztery repertoria sądowe ogólne WSR w Opolu oraz akta śledczo-sądowe o sygnaturach Sr, zgodnych z kolejnymi zapisami w repertoriach, z wyłączeniem niektórych akt przekazanych do KW MO w Opolu i do archiwów wojskowych. Wytwórcami dokumentów, znajdujących się w aktach o sygnaturze „Sr” były: urzędy bezpieczeństwa publicznego (wojewódzkie i powiatowe z terenu województwa), wojskowe prokuratury rejonowe, organy administracji publicznej, obrońcy wojskowi itp. Zgodnie z procedurą karną, ustalenia pracowników organów bezpieczeństwa trafiały do prokuratury wojskowej, w przypadku województwa opolskiego do Wojskowej Prokuratury Rejonowej (WPR) w Opolu, która sporządzała akt oskarżenia i przesyłała akta do WSR w Opolu, przygotowującego rozprawę główną. W momencie wpłynięcia akt z WPR do WSR akta o sygn. „Pr” stawały się aktami „Sr” i nadawano im, zgodnie z wpisem repertoryjnym, odpowiedni kolejny numer, np. Sr 1/50, oznaczający pierwszą sprawę rozpatrywaną w kancelarii WSR w Opolu, która wpłynęła we wrześniu 1950 r.¹⁹ Powstanie WSR w Opolu było związane ze zmianami administracyjnymi. Opierało się na rozkazie nr 023/Org. ministra obrony narodowej Michała Żymierskiego z 20 stycznia 1946 r.²⁰ Należy jednakże podkreślić, że WSR nie były mocno osadzone w ustawodawstwie dotyczącym ustroju sądów wojskowych, na co m.in. zwrócił uwagę Marcin Zaborski²¹, natomiast wzorem sowieckim obejmowały jurysdykcją osoby cywilne, skazując je za przestępstwa o naturze politycznej, których penalizacja miała doprowadzić do likwidacji opozycji politycznej i podziemia niepodległoś-

¹⁶ *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 19.

¹⁷ *Ibidem*, s. 40.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ AIPN Wr, 94/1.

²⁰ Opublikowany jako aneks nr 2 do opracowania: M. Zaborski, *Oni skazywali na śmierć. Szkolenie sędziów wojskowych w Polsce w latach 1944–1956* [w:] *Skryte oblicze systemu komunistycznego. U źródeł zła*, red. R. Bäcker i in., Warszawa 1997, s. 121–152.

²¹ M. Zaborski, *Początki ludowego wymiaru sprawiedliwości w Łodzi – wybrane zagadnienia* [w:] *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi...*, s. 13. Por. Dz.U. z 1945 r., nr 6, poz. 29, Dekret PKWN z dnia 23 IX 1944 r. o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej. WSR nie jest wymieniony jako rodzaj sądu wojskowego w art. 12 powyższego dekretu.

ciowego w latach 1944–1955. Można więc podzielać pogląd o nielegalności powstania wojskowych sądów rejonowych i wątplych podstawach prawnych ich funkcjonowania²².

Mimo to wzmiankowany wcześniej rozkaz nr 023/Org. stał się podstawą do utworzenia kolejnego WSR i we wrześniu 1950 r. instytucja ta rozpoczęła działalność w Opolu przy ul. Reymonta 24²³.

Wszystkie wojskowe sądy rejonowe miały podobną strukturę organizacyjną i posiadały następujący personel: szefa, zastępcę szefa, sędziów, asesorów, kierownika sekretariatu, sekretarza, ekspedytora, pisarzy kancelistów – na etatach zawodowych wojskowych oraz maszynistki – na etatach cywilnych, a także szeregowców służby wojskowej czynnej (zasadniczej służby wojskowej) pełniących funkcje gońca i kierowcy²⁴. Szczegółowe omówienie wszystkich stanowisk w strukturze WSR byłoby niecelowe, więc skupiono się wyłącznie na osobach, zajmujących się pracą ściśle kancelaryjną. Zastanawia dublowanie funkcji kancelaryjnych przez pisarzy kancelistów i niektórych cywilnych pracowników kontraktowych, jednakże przypomnieć należy, iż niektóre dokumenty wytwarzane w WSR posiadały najwyższą klauzulę tajności lub przynajmniej kancelaria posiadała i wytwarzała dokumenty tajne i jako takie podlegały one szczególnej, niejawniej procedurze kancelaryjnej. Co ciekawe, WSR współpracował z zewnętrznymi instytucjami w sprawach karnych, np. z WPR w Opolu, z WUBP w Opolu i podległymi mu jednostkami, jak również z jednostkami KBW oraz z sekretarzami miejskimi i wojewódzkimi PZPR. Jasno z tego wynika, iż represjom nadawała ton odpowiednia komórka władzy „partyjno-państwowej”. Do wiadomości publicznej trafiały jedynie wybrane informacje i relacje z procesów pokazowych z odpowiednim komentarzem ideologicznym²⁵. Szefowi WSR podlegali bezpośrednio sędziowie wraz z sekretarzami sądowymi oraz kierowca, natomiast jego zastępca odpowiadał za resztę pracowników, którymi zarządzał kierownik sekretariatu, sprawujący nadzór nad cywilnymi pracownikami kontraktowymi oraz nad pisarzem kancelistą, ekspedytorem i gońcem²⁶. Do obowiązków kierownika sekretariatu należał ogólny nadzór nad personelem sekretarsko-kancelaryjnym i kierowanie jego pracą, przyjmowanie korespondencji, w tym korespondencji niejawniej, przyjmowanie interesantów, przygotowywanie rozkazów dziennych, prowadzenie księgi rozkazów dziennych, uwierzytelnianie dokumentów, przechowywanie dowodów rzeczowych oraz protokolowanie posiedzeń niejawnych sądu²⁷.

W repertorium WSR w Opolu za rok 1950 zarejestrowano 21 spraw, których akta (14 tomów) przechowywane są w zasobie Oddziału IPN we Wrocławiu²⁸. Zastanawiające jest, skąd się bierze różnica między liczbą zarchiwizowanych tomów akt a liczbą zapisów repertoryjnych. Otóż okazuje się, że zgodnie z zasadami procedury karnej jedynie akta czternastu spraw mogły zostać na koniec 1950 r. zarchiwizowane, a pozostałe – jako niezakończone rozstrzygnięciem merytorycznym – toczyły się nadal i uzyskały odpowiedni numer „Sr” dopiero w roku 1951.

Oczywiście w niniejszym artykule nie jest możliwe dokładne omówienie wszystkich zapisów WSR w Opolu z lat 1950–1954, z konieczności więc dokonano szczegółowej analizy działalności kancelarii i archiwum tylko w 1950 r. Wydaje się, że kwestie związane z dzia-

²² *Nielegalne sądy i prokuratury*, „Rzeczpospolita”, 18 X 2001 r.

²³ AIPN Wr, 94/17, k. 31.

²⁴ *Ibidem*, k. 32–33.

²⁵ *Ibidem*, k. 35.

²⁶ *Ibidem*, k. 36.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Spis zdawczo-odbiorczy IPN Wr 94 (por. AIPN Wr, 94/1, k. 1–8).

łaniem kancelarii i archiwum WSR w Opolu nie podlegały większym zmianom w latach następnych (1951–1954), a wpisy w repertoriach wskazują na uporządkowany sposób obiegu spraw.

Repertoria WSR w Opolu posiadają następujące rubryki, których nazwy pochodzą w większości od wykonywanych sądowych procedur karnych:

- Liczba porządkowa
- Data wpływu
- Liczba prokuratury
- Oskarżony
- Przepięstwo wg aktu oskarżenia
- W areszcie od/do
- Data załatwienia bez rozprawy głównej przez: umorzenie, zawieszenie postępowania, przekazanie według właściwości, zwrócenie do uzupełnienia śledztwa
- Rozprawa główna: data, treść orzeczenia
- Data złożenia rewizji przez: prokuratora, oskarżonego
- Akta przesłano: data, cel, nazwa władzy
- Akta wróciły dnia
- Orzeczenie II instancji oraz orzeczenie w drodze: nadzoru, łaski, amnestii, itp.
- Data prawomocności wyroku
- Wyrok przesłano do wykonania
- Data złożenia akt do archiwum
- Uwagi

Pierwsza sprawa wpłynęła do sekretariatu WSR w Opolu i jego kancelarii 18 września 1950 r., a do archiwum WSR została złożona 23 października 1950 r.²⁹ Kierownikiem sekretariatu WSR był wówczas por. Ferdynand Zając³⁰, natomiast szefem WSR mjr Edward Kotkowski, który 1 września 1950 r. potwierdził swoją pieczęcią i podpisem liczbę kart w nowo założonym repertorium³¹. Kotkowski wcześniej, od czerwca 1949 r. do 16 sierpnia 1950 r., był szefem WSR w Poznaniu³². Pierwszym sądzonym przez WSR w Opolu był Leon Słowik, funkcjonariusz Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Opolu. Postawiono mu zarzuty z art. 140 § 1, art. 166, art. 164 oraz art. 170, art. 171, art. 172 § 2 kodeksu karnego Wojska Polskiego (KKWP) w związku z art. 225 § 1 kodeksu karnego (KK)³³. Wspomniane artykuły dotyczyły „nadużycia władzy z pobudek osobistych”, „w stanie niezdolności do pełnienia służby” wraz „z użyciem służbowej broni wbrew przepisom”³⁴. Funkcjonariusz MO został skazany na dwa lata pozbawienia wolności i ponieważ nie złożył rewizji, wyrok się uprawomocnił, a akta sprawy złożono w archiwum 23 października 1950 r.³⁵

Następna sprawa zapisana w repertorium, której akta wpłynęły do kancelarii opolskiego WSR również 18 września 1950 r., dotyczyła rolnika Franciszka Czubały, oskarżonego na podstawie art. 87 w związku z art. 86 KKWP o czynienie przygotowań do zmiany przemocą

²⁹ AIPN Wr, 94/1, k. 1.

³⁰ *Ibidem*, k. 8.

³¹ *Ibidem*, k. 98.

³² R. Leśkiewicz, *Dokumentacja wojskowego wymiaru sprawiedliwości jako źródło do badań nad historią aparatu represji* <http://www.ipn.gov.pl/portals/pl/43/470>, 26 XI 2007 r.

³³ AIPN Wr, 94/1, k. 1.

³⁴ Dz.U. z 1944 r., nr 6, poz. 27 – dekret PKWN z dnia 23 IX 1944 r., kodeks karny Wojska Polskiego.

³⁵ AIPN Wr, 94/1, k. 1.

ustroju państwa polskiego³⁶. Akta sprawy posiadały wówczas prokuratorską sygnaturę Pr II 283/50, następnie otrzymały sygnaturę sądową Sr 2/50. Należy wspomnieć, że Czubałę przetrzymywano w areszcie od 2 kwietnia do 7 października 1950 r.; w okresie tych kilku miesięcy wielokrotnie go przesłuchiowano, następnie sądzono na dwóch rozprawach głównych: 27 i 29 września tego roku. W ich wyniku został on uniewinniony od zarzutów i zwolniony. Akta złożono 9 listopada 1950 r. do archiwum³⁷.

Kolejny przypadek to sprawa pięciu oskarżonych, zatytułowana „Buhl Józef i inni”, której akta prokuratorskie o sygn. Pr II 386/50 wpłynęły jako ostatnie do kancelarii WSR w Opolu w dniu 18 września 1950 r. i otrzymały sygnaturę sądową Sr 3/50. Podsądnych oskarżono na podstawie art. 1 § 3 dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa, tzw. małego kodeksu karnego (MKK) o „dokonanie gwałtownego zamachu na osobie urzędowej, w wyniku którego osoba ta poniosła śmierć lub ciężkie uszkodzenie ciała”³⁸. WSR w Opolu nie podzielił zdania zawartego w akcie oskarżenia i wydał wyrok skazujący dwie z pięciu osób oskarżonych, przebywających w areszcie od 14 kwietnia do 4 października 1950 r., na pięć lat pozbawienia wolności. Byli to Jan Przybyła i Jan Piechota³⁹. Pozostali trzej oskarżeni, podopolscy Ślązacy – figurujący w śledztwie WUBP jako prowodyr wydarzenia, „główny podejrzany” Józef Buhl oraz jego koledzy: Leon Walecko i Józef Czoik – zostali uniewinnieni. Przebywali oni w areszcie od 14 kwietnia do 4 listopada 1950 r., mając styczność z funkcjonariuszami bezpieczeństwa oraz ich metodami śledczymi⁴⁰. Akta Sr 3/50 nie zostały jednak złożone do archiwum, ponieważ skazani w tej sprawie wnieśli rewizje do sądu wojskowego wyższej instancji i akta przesłano do Warszawy, gdzie wyrok wydany przez WSR w Opolu uniewinniający trzy osoby został podtrzymany, zaś wyroki na Jana Piechotę oraz Jana Przybyłę uprawomocniły się w pierwszym kwartale 1951 r.⁴¹

Następna sprawa zarejestrowana w kancelarii WSR w Opolu 22 września 1950 r., znajdująca się w aktach prokuratorskich o sygnaturze Pr II 508/50, które w sądzie otrzymały sygnaturę Sr 4/50, dotyczyła elektromontera Jerzego Molendy. Zarzucono mu popełnienie przestępstwa z art. 6 ust. 1, 2 i 4 dekretu z dnia 26 października 1949 r.⁴² tzn. „ujawnienie tajemnicy państwowej poprzez wykroczenie przeciwko zarządzeniom władz w ramach pełnionego urzędu lub służby”. Ta sprawa, podobnie jak sprawa o sygn. Sr 1/50, została przeprowadzona bardzo szybko – po jednej rozprawie głównej w dniu 3 października 1950 r., podczas której oskarżony został skazany na cztery miesiące pozbawienia wolności. Nie została wniesiona rewizja od wyroku, więc akta złożono w archiwum już 19 października tego samego roku⁴³. Biorąc pod uwagę grożącą za takie zarzuty karę kilkuletniego więzienia, sentencja wyroku WSR w Opolu wydaje się w tym przypadku nadzwyczaj łagodna, zaś wątpliwości związane z tą kwestią rozwiązać może jedynie szczegółowa analiza akt sprawy Sr 4/50⁴⁴. Nadmienić warto, iż oskarżony przebywał w areszcie od 28 czerwca do 11 paź-

³⁶ *Ibidem*. Por. Dz.U. z 1944 r., nr 6, poz. 27, Dekret PKWN z dnia 23 IX 1944 r., kodeks karny Wojska Polskiego.

³⁷ AIPN Wr, 94/6.

³⁸ Dz.U. z 1946 r., nr 30, poz. 192.

³⁹ AIPN Wr, 94/1, k. 1.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Dz.U. z 1949 r., nr 55, poz. 437, Dekret z 26 X 1949 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej.

⁴³ AIPN Wr, 94/1, k. 2.

⁴⁴ AIPN Wr, 94/8.

dziennika 1950 r., zatem faktyczny okres uwięzienia był prawie równy zasądzonej przez WSR w Opolu karze⁴⁵.

Sprawa o sygn. Pr II 418/50 wpłynęła do kancelarii WSR w Opolu 2 października 1950 r. i otrzymała sygnaturę Sr 5/50. Dotyczyła braci Józefa i Tadeusza Sołtysiaków, oskarżonych z art. 4 § 1 i art. 23 § 1 MKK o nielegalne posiadanie broni oraz rozpowszechnianie antykomunistycznych druków ulotnych⁴⁶. Pierwszemu z braci, robotnikowi Józefowi Sołtysiakowi przedstawiono dodatkowe zarzuty z art. 257 i art. 133 § 1 KK, co wskazywać by mogło na fakt czynnego znieważenia funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej lub organów bezpieczeństwa⁴⁷. Obaj oskarżeni przebywali w areszcie od 13 maja do 12 października 1950 r., rozprawy przeciwko nim odbyły się w dniach 11 i 12 października 1950 r. Pierwszy z braci został skazany na karę ośmiu lat pozbawienia wolności, natomiast drugiego skazano na trzy lata i sześć miesięcy⁴⁸. Należy zaznaczyć, że akta Sr 5/50 zostały przeniesione pod sygn. Sr 22/51, co doprowadziło do utworzenia nowej jednostki aktowej, zawierającej wewnątrz odniesienia do obydwu wpisów kancelaryjnych⁴⁹.

Kolejna sprawa, nosząca sygnaturę Pr II 488/50, która wpłynęła do kancelarii WSR w Opolu 11 października 1950 r., otrzymała sygnaturę Sr 6/50 i była skierowana przeciwko oskarżonemu Rudolfowi Wienchowi. Zarzucano mu przestępstwo z art. 1 § 2 MKK, czyli „dokonanie gwałtownego zamachu na osobie urzędowej podczas pełnienia obowiązków”⁵⁰. Przebywał on w areszcie od 14 czerwca 1950 r. do 27 lutego 1951 r. i jako oskarżony brał udział w dwu rozprawach głównych: 24 października 1950 r. oraz 27 lutego 1951 r., podczas których zasądzono karę pięciu lat więzienia, utrzymaną przez Najwyższy Sąd Wojskowy (NSW) w czasie rozprawy rewizyjnej⁵¹. Akta Sr 6/50 zostały umieszczone w archiwum po siedmiu miesiącach od wpłynięcia sprawy do kancelarii WSR w Opolu, to jest 7 maja 1951 r. Znajdowały się tam nienaruszone do 22 października 1954 r., gdy w sprawie Wiencha Rada Państwa skorzystała z prawa łaski i jego kara została zawieszona na okres dwu lat⁵².

Następna sprawa o sygn. Pr I 384/50 wpłynęła do kancelarii WSR w Opolu tego samego dnia, co poprzednio opisywana, i nadano jej sygnaturę Sr 7/50, a dotyczyła strażnika więziennego Jerzego Jędrzeja, któremu zarzucono – na podstawie art. 148 § 1 i 3 w związku z art. 150 § 1 oraz 115 § 1 KKWP – naruszenie regulaminu służby wartowniczej, ułatwienie ucieczki konwojowanemu więźniowi oraz opuszczenie stanowiska⁵³. Strażnik przebywał w areszcie od 9 czerwca do 29 października 1950 r. W tym czasie odbyły się dwie rozprawy główne – w dniach 20 i 21 października 1950 r. zakończone wyrokiem sześciu miesięcy pozbawienia wolności, który – można rzec, tradycyjnie w przypadku funkcjonariusza – został przez niego przyjęty bez wszczęcia rewizji wyroku i akta wkrótce (8 listopada 1950 r.) znalazły się w archiwum opolskiego WSR⁵⁴.

Kolejne akta prokuratorskie o sygn. Pr II 568/50 wpłynęły do omawianej kancelarii w dniu 13 października 1950 r. Nadano im sygnaturę Sr 8/50, a dotyczyły sprawy Piotra Gamrota

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ AIPN Wr, 94/1, k. 2.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 3.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

urodzonego w Siołkowicach Starych, specjalisty od urządzeń telefonicznych i pracownika umyślowego Zarządu Miejskiego w Opolu, którego oskarżono z art. 4 § 1 MKK, to jest za posiadanie bez zezwolenia broni palnej⁵⁵. Przebywał on w areszcie od 25 lipca do 1 listopada 1950 r. i w jego sprawie odbyły się dwie rozprawy główne: w dniach 23 i 24 października 1950 r., zakończone wyrokiem sześciu miesięcy pozbawienia wolności, od którego skazany nie odwoływał się, i jego akta wpłynęły do archiwum 8 listopada 1950 r.⁵⁶

Następne akta prokuratorskie o sygn. Pr I 445/50 wpłynęły do kancelarii WSR w Opolu w dniu 17 listopada 1950 r. i uzyskały sygnaturę Sr 9/50, a dotyczyły sprawy Juliana Krasnowskiego, chorążego Więzienia Karno-Śledczego w Opolu, któremu zarzucano dwukrotne „dopuszczenie się czynu hańbiącego honor wojskowy, czynienie przygotowań do zmiany siłą ustroju państwa”, „uczynienie się niezdolnym do pełnienia obowiązków” z art. 170, art. 87, art. 166 KKWP a także „ujawnienie tajemnicy państwowej” z art. 4 pkt. 1 i 2 dekretu z dnia 26 października 1949 r. Jego sprawa nie była należycie udokumentowana i WSR w Opolu zwrócił ją do WPR w Katowicach w celu uzupełnienia śledztwa 2 grudnia 1950 r. Wówczas nadano aktom nową sygnaturę Sr 17/50. Ze śledztwa akta wróciły w 1951 r. i otrzymały kolejną sygnaturę Sr 139/51, wpisaną na okładce akt⁵⁷.

Bohaterami następnej sprawy prowadzonej przez WPR w Katowicach, o sygn. Pr II 596/50, która wpłynęła do kancelarii WSR w Opolu w dniu 4 grudnia 1950 r., byli: księgowy Reinhold Mientus, pomocnik stolarski Paweł Linkert oraz Helena Dydziak⁵⁸. Oskarżono ich z art. 1 § 2 i 3 oraz art. 4 § 1 MKK „o dokonanie gwałtownego zamachu na osobie urzędowej z użyciem broni palnej”⁵⁹. Ich sprawa również nie była właściwie udokumentowana i WSR w Opolu zwrócił ją do WPR w Katowicach w celu uzupełnienia śledztwa w dniu 11 grudnia 1950 r. Podsądni przebywali w areszcie od 5 sierpnia do 11 grudnia 1950 r., a akta po zwrocie w 1951 r. otrzymały w kancelarii sygn. Sr 51/51 (wcześniej nosiły sygn. Sr 10/50)⁶⁰.

O prawidłowym stosowaniu przepisów prawa przez ówczesnego szefa WSR w Opolu i dokonywaniu zawczasu wpisów terminów planowanych rozpraw głównych przez kancelarię może świadczyć fakt, iż kolejna sprawa prokuratorska o sygn. Pr II 625/50, która wpłynęła do kancelarii WSR w Opolu w dniu 9 grudnia 1950 r., dotycząca urodzonych we Wręczycy koło Częstochowy trzech młodych kobiet i jednego mężczyzny, okazała się sprawą mylnie skierowaną. W związku z tym została przekazana według właściwości w dniu 18 grudnia 1950 r. do Sądu Grodzkiego w Grodkowie. Mimo tego w repertorium pojawił się zapis dotyczący rozprawy głównej z datą 5 marca 1951 r., którą następnie przekreślono⁶¹. Podsądni występujący w tej sprawie zostali oskarżeni z art. 1 § 2 MKK, jednakże przypuszczalnie zarzuty nie posiadały podstaw faktycznych do przeprowadzenia postępowania sądowego przez WSR i mogły być sporządzone z powodu nadgorliwości organów śledczych. Akta przesłano

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*. Był to jeden z przypadków, gdy kancelaria WSR mocno ingerowała w zawartość już wytworzonych jednostek aktowych. Z jednej strony sprawy Sr 9/50 oraz Sr 17/50 zaliczono do spraw niezakończonych w 1950 r., lecz z drugiej strony akta tych spraw zostały scalone pod nowym numerem i jako takie zakończone. Zjawisko to w zasadzie rzadko występuje w aktach o innej proveniencji niż akta śledcze, prokuratorskie lub sądowe, gdyż jedynie w nich włączanie czy wyłączenie dokumentów i całych tomów akt powiązane było z realizacją procedur karnych i służyło postępowaniom karnym. Oskarżony w tej sprawie przebywał w areszcie od 29 lipca do 29 grudnia 1950 r.

⁵⁸ AIPN Wr, 94/1, k. 4.

⁵⁹ *Ibidem*, k. 3–4.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem* (sygn. akt Sr 11/50).

29 grudnia 1950 r. do NSW w Warszawie z powodu zażalenia WPR w Opolu i zwrócono 28 lutego 1951 r. z tym samym rozstrzygnięciem. Z wymienionych w sprawie oskarżonych, trzy osoby przez cały ten czas przebywały w areszcie (17 sierpnia 1950 r. – 5 marca 1951 r.), jedną natomiast zwolniono z aresztu wcześniej, w dniu 18 grudnia 1950 r.⁶²

Czternastego grudnia 1950 r. do kancelarii WSR w Opolu wpłynęły aż trzy sprawy związane z usiłowaniem zmiany przemocą ustroju państwa oraz jedna o nielegalne posiadanie i używanie broni: sprawa Pr II 29/50 dotycząca Józefa Boby, oskarżonego z art. 87 w związku z art. 86 § 2 KKWP⁶³, Pr II 36/50 dotycząca Marcina Chrzanowskiego, oskarżonego z tego samego art. KKWP⁶⁴, Pr II 37/50 dotycząca Józefa Południaka, oskarżonego z tego samego art. KKWP⁶⁵ oraz sprawa Pr II 53/50 dotycząca Alberta Śliwy, oskarżonego z art. 4 § 1 MKK w związku z art. 259 i art. 257 § 1 KK⁶⁶. Józef Boba przebywał w areszcie od 25 października 1950 r. do 22 grudnia 1950 r., skąd został warunkowo zwolniony po uprzednim skazaniu go na rozprawie głównej na trzy lata więzienia. Po rewizji uzyskał zmniejszenie wymiaru kary na jeden rok i sześć miesięcy pozbawienia wolności. Jego akta zostały złożone do archiwum polskiego WSR 10 stycznia 1951 r.⁶⁷

Kolejna sprawa z uwagi na słabe udokumentowanie zarzutu karnego została zwrócona właściwej prokuraturze w celu uzupełnienia śledztwa w dniu 3 stycznia 1951 r. i po dokonaniu czynności oraz zwrocie do kancelarii WSR otrzymała nowy numer Sr 33/51. Figurujący w sprawie Marcin Chrzanowski przebywał w areszcie od 28 października 1950 r. do 3 stycznia 1951 r.⁶⁸ Oskarżony Józef Południak przebywał w areszcie od tego samego dnia, co jego poprzednik, wyszedł jednak stamtąd w dniu 23 lutego 1951 r. po dwóch rozprawach odbytych w dniach 22 grudnia 1950 r. oraz 23 lutego 1951 r. Został skazany na trzy lata więzienia, a następnie po złożonej rewizji wyrok zmniejszono do dwóch lat pozbawienia wolności⁶⁹. Akta sprawy zostały przekazane do archiwum WSR w Opolu 15 marca 1951 r.⁷⁰ Albert Śliwa, miejscowy Ślązak, za posiadanie i użytkowanie broni palnej został skazany w dniu 21 grudnia 1950 r. na siedem lat więzienia. Kara po złożeniu rewizji zmniejszona została do lat pięciu, włączając pobyt w areszcie od 5 lipca do 31 grudnia 1950 r., zaś akta złożono w archiwum WSR w dniu 10 stycznia 1951 r. W uwagach widnieje zapis: „warunkowo zwolniony”⁷¹. Ciekawy jest fakt, że akta te zostały przekazane 22 grudnia 1967 r. do archiwum KW MO w Opolu, jak się wydaje do użytku tamtejszego Wydziału „C”⁷². SB w Opolu w całym okresie swego istnienia bacznie przyglądała się wszelkim objawom niezależności wśród miejscowej ludności śląskiej, zwłaszcza w kontekście przyjaznych kontaktów zagranicznych z obywatelami Republiki Federalnej Niemiec.

Kolejną osobą sądzoną przez opolski WSR był Władysław Domański. Akta prokuratorskie o sygn. Pr II 33/50 wpłynęły do kancelarii WSR 18 grudnia 1950 r. i otrzymały sygn. Sr 16/50⁷³. Domańskiego oskarżono na podstawie art. 87 w związku z art. 86 § 2 KKWP

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, k. 5 (sygn. akt Sr 12/50).

⁶⁴ *Ibidem* (sygn. akt Sr 13/50).

⁶⁵ *Ibidem* (sygn. akt Sr 14/50).

⁶⁶ *Ibidem* (sygn. akt Sr 15/50).

⁶⁷ *Ibidem* (sygn. akt Sr 12/50).

⁶⁸ *Ibidem* (sygn. akt Sr 13/50).

⁶⁹ *Ibidem* (sygn. akt Sr 14/50).

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem* (sygn. akt Sr 15/50).

⁷² *Ibidem* (zapis w uwagach repertorium dot. sygnatury pisma przekazującego – Ks. Prez. 8552/66).

⁷³ *Ibidem*, k. 6.

i skazano na pięć lat więzienia podczas dwóch rozpraw głównych w dniach 21 października 1950 r. i 11 stycznia 1951 r. Ostatecznie wyrok uległ zmniejszeniu do trzech lat więzienia po rewizji, wliczając w to pobyt w areszcie od 21 października 1950 r. do 11 stycznia 1951 r. Akta zaś oddano do archiwum 28 marca 1951 r.⁷⁴

Następna sprawa o sygn. Pr II 49/50, dotycząca Władysława Krakowskiego, wpłynęła do kancelarii opolskiego WSR 20 grudnia 1950 r., otrzymując sygn. Sr 18/50 i 29 grudnia została zwrócona do WPR w celu uzupełnienia śledztwa, a oskarżony z art. 87 w związku z art. 86 § 1 i 2 KKWP przesiedział w areszcie od 2 listopada do 29 grudnia 1950 r.⁷⁵ Także pozostałe sprawy, które wpłynęły do opolskiego WSR w dniu 20 grudnia 1950 r., charakteryzują się tym, że we wszystkich oskarżano o usiłowanie obalenia siłą ustroju państwa, zatem świadczą o wzmożeniu w ostatnim kwartale roku represji w stosunku do antykomunistycznej opozycji⁷⁶.

Pracownica biurowa Zofia Witkowska została oskarżona „o próbę obalenia przemocą ustroju” i jej sprawa o sygn. Pr II 32/50 otrzymała po przekazaniu do kancelarii WSR sygn. Sr 19/50. Witkowską aresztowano 22 października 1950 r., a rozprawa główna odbyła się 27 grudnia tegoż roku, podczas której zapadł wyrok trzech lat więzienia, utrzymany podczas rewizji, natomiast akta znalazły się w archiwum WSR w Opolu w dniu 5 marca 1951 r.⁷⁷

Szewe Józef Bolibrzuch, oskarżony, jak się wydaje, na wątplych podstawach faktycznych i prawnych (akta prokuratorskie o sygn. Pr II 34/50), ponieważ ostatecznie został uniewinniony od zarzutu próby obalenia przemocą ustroju państwa, przesiedział w areszcie od 23 października 1950 r. do 25 stycznia 1951 r. i był sądzony w dwóch rozprawach głównych: 5 i 25 stycznia 1951 r.⁷⁸ Sprawa Bolibrzucha jest o tyle ciekawa, że warto się nią posłużyć jako przykładem dla opisu procedur aparatu represji, począwszy od „doniesienia obywatelskiego” aż po uniewinnienie.

Akta o sygn. IPN Wr 94/17 (Sr 20/50) rozpoczynają się od doniesienia obywatelskiego z 26 września 1950 r., złożonego przez pracownicę piekarni w Moszczance k. Prudnika, która zrelacjonowała rozmowę z Józefem Bolibrzuchem z lipca 1950 r.⁷⁹ W wyniku tego doniesienia, w dniu 23 października 1950 r. funkcjonariusz PUBP w Prudniku Józef Świca przeprowadził rewizję, podczas której niczego nie zakwestionowano⁸⁰. Pomimo to WPR w Opolu postanowiła 28 października 1950 r. aresztować tymczasowo Bolibrzucha z powodu „rozpowszechniania fałszywych wiadomości”⁸¹. Drugiego listopada 1950 r. PUBP w Prudniku, na podstawie postanowienia WPR w Opolu, wydał nakaz uwięzienia Bolibrzucha w Więzieniu Karno-Śledczym w Prudniku⁸². Dnia 23 października 1950 r. chorąży PUBP w Prudniku Jan Walasek rozpoczął śledztwo i przesłuchał świadków oraz oficera śledczego Józefa Świcę⁸³. Pierwsza została przesłuchana autorka doniesienia i kolejni świadkowie rozmowy w sklepie piekarni spółdzielczej w Moszczance. Do przesłuchań włączyli się również kolejni oficerowie śledczy PUBP Zygfried Mularczyk i Bazyl Misztak⁸⁴. Do komendanta posterunku MO w Moszczance zwrócił się również por. Zdzisław Nosol z PUBP w Prudniku, prosząc

⁷⁴ *Ibidem* (sygn. akt Sr 16/50).

⁷⁵ *Ibidem* (sygn. akt Sr 18/50).

⁷⁶ *Ibidem*, k. 6–7 (por. Sr 18/50; Sr 19/50; Sr 20/50; Sr 21/50).

⁷⁷ *Ibidem* (sygn. akt Sr 19/50).

⁷⁸ *Ibidem* (sygn. akt Sr 20/50).

⁷⁹ AIPN Wr, 94/17, k. 1.

⁸⁰ *Ibidem*, k. 2–3.

⁸¹ *Ibidem*, k. 4.

⁸² *Ibidem*, k. 5.

⁸³ *Ibidem*, k. 7.

⁸⁴ *Ibidem*, k. 8–11.

3 listopada 1950 r. o przeprowadzenie wywiadu dotyczącego Józefa Bolibrzucha⁸⁵. Z odpowiedzi komendanta posterunku MO z dnia 5 listopada 1950 r. warto zacytować następujące zdanie: „był niezadowolony, jak większość przybyłych z terenów wschodnich, z obecnego ustroju”⁸⁶.

W końcu 10 listopada 1950 r. po raz pierwszy przesłuchano podejrzanego. Dokonał tego chor. Jan Walasek. Tego samego dnia postanowiono pociągnąć Bolibrzucha do odpowiedzialności karnej za to, że „czynił przygotowania do obalenia przemocą ustroju”⁸⁷. 19 listopada 1950 r. nastąpiło zaznajomienie podejrzanego z materiałami śledztwa, a w dniu następnym postanowiono o zamknięciu śledztwa, po czym akta przesłano do WUBP w Opolu, gdzie tamtejszy oficer śledczy Jan Tomala sporządził akt oskarżenia przeciwko Bolibrzuchowi, skierowany następnie do WPR w Opolu. Tutaj prokurator ppłk Jerzy Tramer zmienił kwalifikację zarzucanego czynu na art. 87 w związku z art. 86 § 2 KKWP i wysłał akta do WSR w Opolu⁸⁸.

Sprawa Bolibrzucha została rozpatrzona przez WSR w Opolu w trybie niejawnym w dniu 21 grudnia 1950 r. W aktach sprawy można znaleźć ciekawą wzmiankę o odwołaniu w dniu 5 stycznia 1951 r. zeznań składanych na UB przez kolejarza Stanisława Szafrana: „jeżeli w UB zeznałem odmiennie, to dlatego, że krzyczano na mnie i nie wiedziałem, co mówię, dziś stoję pod przysięgą i mówię prawdę”⁸⁹. Jak wynika z akt sprawy, rozprawa główna posiadała charakter niejawni rzekomo z powodu możliwości naruszenia interesu państwa, ale w rzeczywistości tryb ten zapobiegał możliwej kompromitacji organów bezpieczeństwa wobec szeroko zgromadzonej publiczności na procesie jawnym⁹⁰. Na pierwszej rozprawie nie doszło do żadnego rozstrzygnięcia. Zarządzono termin kolejnej rozprawy na dzień 25 stycznia 1951 r. na godz. 10.00 (jako sesji wyjazdowej WSR w Opolu do siedziby Sądu Powiatowego w Prudniku)⁹¹, podczas której Józef Bolibrzuch został ostatecznie uniewinniony⁹². Tego samego dnia nakazano zwolnić go z więzienia w Prudniku⁹³, a 17 lutego 1951 r. PUBP w Prudniku otrzymał od WSR w Opolu odpis prawomocnego wyroku⁹⁴.

Repertorium z 1950 r. zawiera dwadzieścia jeden wpisów spraw sądowych, spośród których dwanaście spraw nie zostało zakończonych i przeniesiono je na następny rok⁹⁵. Oznaczało to również, że nie złożono ich do archiwum i pozostawały w kancelarii lub zostały odesłane do właściwej prokuratury w celu uzupełnienia śledztwa bądź też złożono rewizję od zasądzonego wyroku. Spośród spraw załatwionych w 1950 r. akta spraw z kancelarii do archiwum WSR sływały w terminie od jednego do siedmiu miesięcy. Repertorium WSR w Opolu za 1950 r. podpisał kierownik sekretariatu WSR por. Ferdynand Zajac.

W następnych latach funkcjonowania kancelarii i archiwum WSR w Opolu przybywało zarówno spraw, jak i poważniejszych zarzutów skierowanych przeciwko członkom podziemia niepodległościowego. Zarzuty te w kilku przypadkach doprowadziły do wydania wyroków śmierci, w większości wykonanych. Analizując zapisy dotyczące wykonania

⁸⁵ *Ibidem*, k. 12.

⁸⁶ *Ibidem*, k. 13.

⁸⁷ *Ibidem*, k. 14–16.

⁸⁸ *Ibidem*, k. 17–24.

⁸⁹ *Ibidem*, k. 37.

⁹⁰ *Ibidem*, k. 34.

⁹¹ *Ibidem*, k. 57.

⁹² *Ibidem*, k. 70.

⁹³ *Ibidem*, k. 72.

⁹⁴ *Ibidem*, k. 79.

⁹⁵ Zob. Sr 3/50; Sr 5/50; Sr 6/50; Sr 11/50; Sr 12/50; Sr 14/50; Sr 15/50; Sr 16/50; Sr 17/50; Sr 19/50; Sr 20/50; Sr 21/50.

wyroku śmierci na Edwardzie Cieśli wiosną 1952 r. oraz zapisów repertoryjnych z lat 1951–1954, można stwierdzić, że represyjność WSR w Opolu znacznie zwiększyła się w tym okresie. Odpowiedzialni za to są: ówczesny przewodniczący składu sędziowskiego kpt. Franciszek Pastuszka, sędzia wojskowy por. Leon Szydłowski, asesor sądu wojskowego ppor. Tadeusz Mastalerz, prokurator wojskowy kpt. Zdzisław Limbach oraz w szczególności prokurator wojskowy Stanisław Urbaniak, który odmówił rodzinie wydania zwłok zamordowanego Edwarda Cieśli⁹⁶. Pochowano go dopiero 3 października 2006 r., z pełnymi honorami wojskowymi, w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie, po uprzedniej ekshumacji dokonanej w Opolu⁹⁷.

W 1951 r., oprócz dwunastu spraw z 1950 r., w repertorium WSR w Opolu zapisano pozycje od 1 do 186, co wskazuje na założenie teczek Sr 1/51 do Sr 186/51, zaś adnotacje o sprawach widnieją na kartach od 8 do 70, gdyż lata 1950–1951 znajdują się w jednej jednostce – księdze posiadającej sto wydrukowanych kart⁹⁸. W rubryce repertoryjnej „uwagi” za 1951 r. pojawiają się, oprócz informacji o licznych przeniesieniach i włączeniach pod nowy „Sr”⁹⁹, również zapiski ołówkiem o treści „tajna kancelaria”¹⁰⁰. Częściej pojawiają się również wzmianki o pozostawianiu akt w sądzie wojskowym¹⁰¹, a także o przekazywaniu ich do archiwum KW MO w Opolu¹⁰². Znajdują się także zapisy informujące o przekazaniu akt do innych WSR (np. w Rzeszowie)¹⁰³ oraz do innych WPR (np. w Krakowie)¹⁰⁴. Do WPR w Opolu, w celu uzupełnienia śledztwa, zwrócono w 1951 r. dziesięć spraw¹⁰⁵. Zapis o wyłączeniu do odrębnego prowadzenia znajduje się w uwagach do zapisu nr 54¹⁰⁶, natomiast informacja o wyroku łącznym, który zapadł w Sądzie Powiatowym w Strzelcach Opolskich w sprawie o sygn. Sr 155/51, została również zanotowana w uwagach do zapisu 155¹⁰⁷. W 1951 r. 82 sprawy, wpływające do kancelarii WSR w Opolu dotyczyły przestępstw funkcjonariuszy, 104 natomiast dotyczyły osób cywilnych, z których większość była oskarżana o przestępstwa polityczne. Wśród oskarżonych funkcjonariuszy największą grupę stanowili w 1951 r. milicjanci i pracownicy więziennictwa oraz organów bezpieczeństwa – najczęściej powiatowych, rzadziej wojewódzkich. Czasami sprawy dotyczyły również przestępstw popełnionych przez podoficerów KBW. Należy stwierdzić, że od momentu przekazania akt „Pr” i założenia akt „Sr” do chwili ich oddania do archiwum w większości przypadków miało w 1951 r. od trzech miesięcy do pół roku, za wyjątkiem akt niezakończonych rozstrzygnięciem merytorycznym, czyli prawomocnym wyrokiem. W przypadku 1951 r. takich niezakończonych spraw było, według zapisów kierownika kancelarii WSR w Opolu, szesnaście. Ich sygnatury zostały odnotowane w podsumowaniu prowadzonych spraw karnych na początku stycznia 1952 r.¹⁰⁸

⁹⁶ <http://www.ipn.gov.pl/wai/pl/2/3963>, 26 XI 2007 r.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ AIPN Wr, 94/1 (Repertorium WSR w Opolu za lata 1950–1951, k. 8–70).

⁹⁹ Sr 2/51 – Sr 32/51; Sr 6/51 – Sr 68/51; Sr 45/51; Sr 96/51 – Sr 148/51 etc.

¹⁰⁰ Sr 15/51 (por. AIPN Wr, 94/31).

¹⁰¹ Sr 52/51; Sr 70/51; Sr 71/51; Sr 121/51; Sr 126/51; Sr 181/51.

¹⁰² Sr 44/51; Sr 59/51; Sr 65/51; Sr 70/51; Sr 123/51; Sr 132/51; Sr 163/51; Sr 165/51.

¹⁰³ Sr 86/51.

¹⁰⁴ Sr 72/51.

¹⁰⁵ Sr 84/51; Sr 87/51; Sr 97/51; Sr 140/51; Sr 154/51; Sr 166/51; Sr 175/51; Sr 176/51; Sr 180/51; Sr 187/51.

¹⁰⁶ Sr 54/51 (por. AIPN Wr, 94/67).

¹⁰⁷ Sr 155/51 (por. AIPN Wr, 94/145).

¹⁰⁸ Sr 82/51; Sr 100/51; Sr 147/51; Sr 165/51; Sr 170/51; Sr 174/51; Sr 176/51; Sr 177/51; Sr 181/51; Sr 182/51; Sr 183/51; Sr 184/51; Sr 185/51; Sr 186/51; Sr 187/51; Sr 188/51.

W 1952 r. zapisy repertoryjne były prowadzone przez kancelarię WSR w Opolu w odrębnej księdze¹⁰⁹, w której na początku zapisano sygnatury akt niezakończonych i nieoddanych do archiwum. Repertorium to zawierało 185 wpisów, z czego szesnaście spraw było niezakończonych w 1951 r. i 169 nowo przyjętych. Zapiski sporządzono na 56 kartach¹¹⁰. Wśród spraw, którymi się WSR w Opolu zajmował w 1952 r., 62 dotyczyły funkcjonariuszy i wojskowych, a pozostałe odnosiły się do osób cywilnych. Inną kategorią spraw realizowanych przez WSR w Opolu w 1952 r. były sprawy „sabotażystów”, którzy nie wykazywali należytej troski o realizację sześcioletniego planu gospodarczego. Z lektury samego repertorium wynika, że w 1952 r. opolski WSR całkowicie spełniał swą represyjną rolę, do jakiej został powołany, i z okrutną bezwzględnością dławiał wszelkie przejawy działalności opozycji politycznej na Opolszczyźnie.

Kolejne repertorium sądowe ogólne WSR w Opolu za rok 1953 posiada ciekawe informacje, dotyczące trzydziestu czterech niezakończonych w 1952 r. spraw, które tym samym pozostawały w większości w kancelarii WSR¹¹¹. W 1953 r. zasądzono w Opolu kolejne dwa wyroki śmierci – wobec Andrzeja Morawca¹¹² oraz Zbigniewa Krawczyka¹¹³, jednakże żaden z nich nie został wykonany. Sprawy, które wpłynęły do kancelarii WSR, w większości dotyczyły represji wobec osób cywilnych, w tym jednego lwowskiego adwokata¹¹⁴ i dwóch księży katolickich: ks. Józefa Wojaczka¹¹⁵ oraz ks. Alfreda Millera¹¹⁶ (sprawa ks. Millera była kontynuacją z poprzedniego roku), zaś 86 spraw dotyczyło przestępstw funkcjonariuszy. Trzeba przyznać, że wymienione wyżej sprawy przeciwko duchownym były prowadzone niespiesznie. W związku z tym przebywali oni dosyć długo w areszcie, a ich akta spoczywały w kancelarii WSR i późno trafiły do archiwum. Sprawa ks. Millera wpłynęła do kancelarii WSR w Opolu dnia 27 maja 1952 r. pod nr. Pr II 19/52 i otrzymała tam sygnaturę Sr 69/52. Ksiądz Miller przebywał w areszcie od 16 lutego 1952 r., a został oskarżony z art. 87 w związku z art. 85 KKWP o czynienie przygotowań do zmiany przemocą ustroju państwa, co niewątpliwie było czynem o charakterze politycznym. Został za to, po ośmiu rozprawach głównych, skazany na sześć lat więzienia oraz dodatkowo na utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres trzech lat, jak również przepadek mienia¹¹⁷. Skazany odwołał się od wyroku 4 listopada 1952 r. Akta jego sprawy przesłano do NSW w Warszawie, który 27 lutego 1953 r. uchylił wyrok i skierował sprawę do rozpatrzenia przez inny skład sędziów, po uprzednim uzupełnieniu śledztwa przez WPR w Opolu. Nastąpiło to w dniach od 19 marca do 21 maja 1953 r. Sprawa została ponownie wpisana do repertorium w 1953 r. Drugi z duchownych – ks. Józef Wojacek został oskarżony z tego samego, co ks. Miller, artykułu. Sprawa prokuratorowska o sygn. Pr II 15/53 wpłynęła do kancelarii opolskiego WSR 2 marca 1953 r., gdzie nadano jej sygn. Sr 28/53. Ks. Wojacek przebywał w areszcie od 28 września 1952 r.¹¹⁸ Osta-

¹⁰⁹ AIPN Wr, 94/2.

¹¹⁰ *Ibidem*, k. 1–56.

¹¹¹ Sr 49/52; Sr 56/52; Sr 61/52; Sr 69/52; Sr 87/52; Sr 123/52; Sr 140/52; Sr 141/52; Sr 142/52; Sr 147/52; Sr 148/52; Sr 149/52; Sr 152/52; Sr 153/52; Sr 158/52; Sr 159/52; Sr 160/52; Sr 161/52; Sr 162/52; Sr 163/52; Sr 164/52; Sr 166/52; Sr 167/52; Sr 169/52; Sr 170/52; Sr 171/52; Sr 173/52; Sr 175/52; Sr 179/52; Sr 180/52; Sr 182/52; Sr 183/52; Sr 184/52; 185/52.

¹¹² Sr 123/53 (por. AIPN Wr, 94/389).

¹¹³ Sr 152/53 (por. AIPN Wr, 94/415).

¹¹⁴ Sr 3/53.

¹¹⁵ Sr 28/53.

¹¹⁶ Sr 69/52.

¹¹⁷ Sr 81/53 (por. AIPN Wr, 94/356).

¹¹⁸ Sr 28/53.

tecznie został skazany na sześć lat więzienia oraz dodatkowo na utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres trzech lat i przepadek całego mienia. Następnie wyrok na podstawie amnestii zmniejszono do czterech lat. Skazany odwołał się od wyroku, ale NSW wyrok podtrzymał i akta wróciły z Warszawy 29 kwietnia 1953 r. Zostały złożone w archiwum, zaś skazanego zwolniono warunkowo dopiero 18 marca 1955 r.

W ostatnim roku funkcjonowania WSR w Opolu skazano na śmierć i wykonano wyrok na figurujących w sprawie Sr 12/54 Henryku Koju oraz Alfredzie Pietruszce. Zarzucano im szpiegostwo na rzecz „adenauerowskiego” wywiadu – Nachrichtendienst¹¹⁹. Z zapisu na pierwszej karcie repertoryjnej z 1954 r. wynika, że opolski WSR działał w poprzednim roku bardzo efektywnie i zasilił archiwum ogromną ilością spraw ze swej kancelarii. Niezrealizowanych zostało tylko sześć spraw¹²⁰. W 1954 r. dokonano 95 wpisów do repertorium na trzydziestu trzech kartach, co potwierdzili swoimi pieczęciami i podpisami w dniu 3 stycznia 1955 r. kierownik sekretariatu WSR por. Michał Kowalski oraz szef WSR w Opolu kpt. Mirosław Mościński. Większość stanowiły sprawy osób cywilnych, liczba przestępstw funkcjonariuszy oscylowała w granicach trzeciej części rozpatrywanych spraw.

Na podstawie przytoczonych w niniejszym artykule danych można stwierdzić, że repertoria sądowe ogólne WSR w Opolu z lat 1950–1954 są cennym źródłem do badania represji komunistycznych w województwie opolskim, jak również archiwum i kancelarii tego sądu. Oczywiście trzeba podkreślić, że analiza wyłącznie zapisów repertorium WSR w niewielkim stopniu odzwierciedla historię podziemia antykomunistycznego, stanowi jednakże interesujący przyczynek do przyszłych, szczegółowych badań nad tą tematyką. Wypada mieć nadzieję, że w niedalekiej przyszłości powstanie więcej opracowań, w tym również opracowanie monograficzne dotyczące działalności WSR w Opolu, oparte na kompletnej bazie źródłowej¹²¹.

¹¹⁹ Sr 12/54.

¹²⁰ Sr 153/53; Sr 154/53; Sr 169/53; Sr 181/53; Sr 182/53; Sr 183/53.

¹²¹ Sprawa wyroków śmierci wydawanych przez WSR w Opolu wobec działaczy niepodległościowych została już opracowana przez pion edukacyjny Oddziału IPN we Wrocławiu przy okazji badań nad zagadnieniem skazanych na karę śmierci przez WSR we Wrocławiu. Zob. *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu 1946–1955*, red. K. Szwagrzyk, Wrocław 2002.